

Economisch - Statistische Berichten

50e JAARGANG - 29 SEPTEMBER 1965 - No. 2510

Burgemeester en wethouders roepen sollicitanten op voor de functie van

HOOFD
van het te vormen
secretarie-bureau Culturele Zaken

Aanstelling geschiedt, afhankelijk van opleiding en ervaring, in de rang van referendaris of administrateur.

Salarisgrenzen:
referendaris f. 1.224,— tot f. 1.633,— per maand
administrateur f. 1.530,— tot f. 1.905,— per maand
Genoemde bedragen worden verhoogd met 4 pCt. vakantietoelage en een huurcompensatie van 5,3 pCt. Geen inhouding premie AOW/AWW.

De regelingen inzake vergoeding van reis- en verblijfskosten, 90 pCt. pensioenkosten voor gehuwden, verhuis- en inrichtingkosten zijn van toepassing.

De gemeente is voor een ziektekostenregeling aangesloten bij het I.Z.A. Groningen-Drenthe.

Sollicitaties onder vermelding van nr. 77-186 binnen 14 dagen na verschijning van dit blad te zenden aan burgemeester en wethouders van de gemeente Groningen, Grote Markt 1, Groningen.

GEMEENTE HEEMSKERK

(22.500 inwoners)

Bij de Sociografische afdeling van de gemeentesecretarie kan worden geplaatst een

MEDEWERKER

voor sociografisch en stedenbouwkundig onderzoek.

Gegadigden voor deze betrekking dienen in het bezit te zijn van het diploma Middelbaar Planologisch Onderzoeker, dan wel het doctoraal examen in een der sociale wetenschappen hebben afgelegd. Zij, die met één der genoemde studies ver gevorderd zijn, kunnen eveneens reflecteren. Aanstelling zal geschieden, afhankelijk van opleiding en bekwaamheid in een der rangen commies, commies A dan wel hoofdcommies.

Salaris: f. 745,— tot f. 1.227,— per maand, exclusief huurcompensatie en vakantie-uitkering.

Voor het verkrijgen van woonruimte op korte termijn kan worden gezorgd.

Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad in te zenden aan de Burgemeester van Heemskerk.

pensioen-
regelingen

herverzekering
van
pensioenfonds

EERSTE NEDERLANDSCHE

BUREAU VOOR COLLECTIEVE CONTRACTEN
JOHAN DE WITLAAN 50 'S-GRAVENHAGE
POSTADRES: POSTBUS 5 TEL. (070) 5143 51

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 25 29 39. Administratie: (010) 23 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Prieeldreef 1, Dilbeek.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland f. 36,50 (studenten f. 25) per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Advertentie-tarief: f. 0,40 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,80 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: L. H. Klaassen; H. W. Lambers;
P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Het „leespatroon” van de Nederlander

In een vorig artikel ¹⁾ besteedden wij enige aandacht aan een door het Centraal Bureau voor de Statistiek ingesteld onderzoek in het voorjaar van 1963 naar het lezen van boeken ²⁾. Hieronder geven wij enige resultaten van dit onderzoek weer.

De bevolking werd onderscheiden naar enige kenmerken, die ook in vorige onderzoeken naar de vrije-tijdsbesteding verschillen van belang opleverden: o.a. leeftijd, sociaal milieu, onderwijsniveau, kerkgenootschap en het al dan niet bezitten van een televisietoestel.

Schoolgaanden, leidinggevend en welgestelden, niet-schoolgaanden met een v.h.m.o.- of w.o.-opleiding waren de groepen die de hoogste percentages lezers te zien gaven. Blijkt dus het totaalbeeld van het onderzoek 33 pCt. niet-lezers te tonen — personen dus, die de vraag „Hebt U in de afgelopen 3 maanden nog één- of meermalen een pocketboek, c.q. ander boek gelezen?” ontkennend beantwoordden — en 41 pCt. veel-lezers — onder deze laatste groep verstaan wij hen, die zowel minstens één pocket als één ander boek gelezen hebben —, voor de categorie schoolgaanden geven deze percentages een veel groter onderling verschil te zien, nl. 10 pCt. niet- en 66 pCt. veel-lezers; voor de leidinggevend en welgestelden zijn deze cijfers 14 resp. 68 pCt., voor de groep met een v.h.m.o.- of w.o.-opleiding 12 resp. 66 pCt. Veel niet-lezers en weinig veel-lezers kwamen daarentegen voor bij personen van 60 jaar en ouder (48 resp. 23 pCt.), de agrarische bevolking (47 resp. 20 pCt.) en niet-schoolgaanden met een g.l.o.-opleiding (46 resp. 27 pCt.).

Gereformeerden en kerkse hervormden lezen meer dan de andere groepen gelovigen en de onkerkelijken. De eersten „doden” de tijd, door de laatsten doorgebracht met wereldser vermaken, kennelijk met lezen. Dat de risicodragende middenstand langere uren „maakt” dan de loontrekkende middenstand blijkt ook nu weer: 63 pCt. van de eerste tegen 80 pCt. van de tweede categorie had in de betreffende periode gelezen; significanter zijn voor dezelfde groepen de percentages veel-lezers: 36 resp. 52 pCt.

Heeft van de bevolking in haar totaliteit slechts 6 pCt. alleen een pocketboek en 20 pCt. alleen een ander boek gelezen, het pocketboek blijkt relatief het meest bekend te zijn bij 15-17-jarigen (11 resp. 11 pCt.), en leidinggevend en welgestelden (8 resp. 10 pCt.). Het pocketboek is relatief onbekend bij personen van 60 jaar en ouder

¹⁾ „Pocket versus paperback”, in „E.-S.B.” van 8 september 1965, blz. 819.

²⁾ In „Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962-1963”, deel 5: „Televisie, uitgaan en lezen, zomer 1963”. Uitg. W. de Haan N.V., Zeist 1965, 28 blz., f. 3.

Aantal lezers van boeken, in procenten van de bevolking

	pocket en/of ander boek	zowel pocket als boek	alléén ander boek	alléén pocket
TOTAAL	67	41	20	6
waaronder:				
levensfase				
schoolgaanden	90	66	15	9
12 - 17 jaar	87	64	14	9
w.o. 12 - 14 jaar	89	60	21	8
w.o. 15 - 17 jaar	87	65	11	11
18 - 39 jaar, ongehuwd	79	51	20	8
< 40 jaar, ongehuwd	68	41	20	7
40 - 59 jaar	58	30	22	6
60 jaar en ouder	52	23	25	4
per sociaal milieu				
agrarische bevolking	53	20	28	5
arbeiders, totaal	61	33	20	8
id., stad	64	38	19	7
id., platteland	58	30	22	6
id., g.l.o.-niveau	53	28	20	5
id., l.n.o.-niveau	67	37	20	10
risicodragende middenstand	63	36	20	7
loontrekkende middenstand, totaal	80	52	21	7
id., stad	80	54	19	7
id., platteland	78	48	24	6
id., g.l.o./l.n.o.-niveau	67	35	25	7
leidinggevend en welgestelden	86	68	10	8
per onderwijsniveau				
niet-schoolgaanden met				
g.l.o.	54	27	22	5
l.n.o.	65	34	23	8
u.l.o.	79	52	19	8
v.h.m.o. en w.o.	88	66	15	7
per kerkgenootschap				
rooms-katholiek	63	37	19	7
Ned.-hervormd, totaal	67	38	23	6
id., kerks	72	42	25	5
id., onkerks	64	34	22	8
gereformeerd	77	49	25	3
geen kerkgenootschap	69	46	17	6
per televisiebezit				
met televisie	63	38	18	7
zonder televisie	72	44	22	6

(4 resp. 25 pCt.), de agrarische bevolking (5 resp. 28 pCt.) en gereformeerden (3 resp. 25 pCt.).

Misschien dat door het kleine formaat en de veelal daarmee gepaard gaande kleine lettertjes het pocketboek oudere mensen niet spoedig tot lezen noodt? Ten aanzien van de agrarische bevolking en de gereformeerden is het vinden van een dergelijk huis-, tuin- en keukenmotief voor de relatief geringere pocketconsumptie niet zo gemakkelijk. Zijn het dikwijls meer „vluchtige” karakter en soms frivole omslag van het pocketboek wellicht strijdig met het zo vaak geheten „degelijke” karakter van deze twee groepen?

Schiedam.

P. A. DE RUITER.

INHOUD

Blz.	Blz.
Het „leespatroon” van de Nederlander, door Drs. P. A. de Ruiter	895
Vrije loonpolitiek bij een overspannen arbeidsmarkt, door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne ..	896
Verkennen en onderkennen, door Prof. Dr. W. Hessel	898
Heroriëntering van het economisch beleid (II), door Dr. C. de Galan	900
Leven en laten leven in de Europese conjunctuur, door Drs. D. van der Werf	902
Europa-bladwijzer No. 34	905
Mededelingen voor economen	908
Geld- en kapitaalmarkt, door Prof. Dr. C. D. Jongman	908

Schrijver gelooft niet in een blijvende krapte op de arbeidsmarkt. Vrije loonvorming houdt voor de arbeiders daarom een risico in. Als men vrije loonvorming verlangt, dan zal daarvan de vrijheid om ontslag te geven, een noodzakelijk complement zijn. Bij een omslag op de arbeidsmarkt kan men dan niet direct terugschakelen. Bovendien loopt de positie van de verschillende groepen arbeiders sterk uiteen: er bestaat een tegenstelling tussen de zgn. sterke en de zgn. zwakke vakverenigingen. Vrije loonvorming leidt in het algemeen alleen tot maatschappelijk aanvaardbare resultaten, indien de marktpartijen ongeveer een gelijke macht uit kunnen oefenen. Aan deze voorwaarde is volgens schrijver thans niet voldaan, omdat de ondernemers geen voldoende weerstand tegen hogere looneisen kunnen bieden als gevolg van de overspanning op de arbeidsmarkt enerzijds en hun gebrek aan solidariteit anderzijds.

Vrije loonpolitiek bij een overspannen arbeidsmarkt

Nu de spanning op de arbeidsmarkt geruime tijd duurt, worden de invloeden daarvan op het denken en de mentaliteit duidelijker voelbaar. Dit blijkt o.a. uit het streven van georganiseerde arbeiders naar vrijheid t.a.v. de loonvorming. Vrijheid staat hier tegenover gebondenheid. Vrijheid om „eigen boontjes te doppen” gaat uit van het eigen belang resp. het eigen groepsbelang, terwijl de gebondenheid het algemeen maatschappelijk belang tot uitgangspunt heeft. De gebondenheid beperkt namelijk het individu in het nastreven van zijn eigen belang.

Een maatschappij waarin onder alle omstandigheden het individuele belang boven het gemeenschappelijk belang prevaleert, is even onbestaanbaar als een maatschappij waarin het omgekeerde het geval is. Maar de vraag, waar men de grenzen tussen deze uitersten trekt, verschilt van maatschappijvorm tot maatschappijvorm. Binnen een maatschappij waarin men deze verhouding tot een probleem maakt, waarbinnen die verhouding als variabel aanvaard wordt, vormt de strijd om deze grens tussen het prevaleren van het eigen belang resp. het gemeenschapsbelang de politieke vraag bij uitstek.

Voor ons doel kunnen wij nu het liberalisme definiëren als die politieke stroming, die in een gegeven situatie het zwaartepunt op de individuele vrijheid legt, en het socialisme als de stroming met het zwaartepunt op het gemeenschapsbelang. De persoonlijke keuze, die men hier maakt, hangt grotendeels af en van de maatschappelijke filosofie die men aanvaardt en met name van de betrekkingen die men ziet tussen de mens als individu en de mens als gemeenschapswezen, enerzijds, en van de feitelijke omstandigheden waarin men verkeert, anderzijds.

De grens verschuift met tijd en omstandigheden. John Stuart Mill werd in het midden van de vorige eeuw als „socialist” beschouwd, terwijl een moderne liberaal binnen zijn maatschappij-opvatting een overheidsingrijpen als noodzakelijk aanvaardt, dat verder gaat dan Mill kon vermoeden. In het algemeen kunnen wij stellen, dat wie zijn eigen belang redelijk kan behartigen er voorstander van is „zijn eigen boontjes te doppen”. Wie daarentegen in een situatie verkeert waarin dat niet gaat, zal een beroep

op het algemeen belang, waarbinnen hij zijn individueel belang als essentieel ziet, doen.

Vanuit deze benadering is het duidelijk hoe in het verleden de politieke situatie sociaal-economisch lag. De ondernemers waren wel, maar de arbeiders, (labouring-poor!) niet in staat om hun belangen op redelijk niveau zelf te behartigen. Daarom waren de ondernemers voor zelf doen, voor het dragen van de individuele verantwoordelijkheid, terwijl de arbeiders, individueel zwak als zij waren, enerzijds een beroep deden op onderlinge solidariteit en anderzijds op steun van de overheid uit hoofde van het algemeen belang. In ondernemerskringen overheerste dientengevolge de liberale gedachte en in arbeiderskringen de socialistische. Deze sociaal-politieke opvattingen zijn zeer goed uit de onderlinge economische machtsverhoudingen te verklaren.

De algemene krapte op de arbeidsmarkt heeft de machtsverhoudingen omgekeerd en deze situatie heeft lang genoeg geduurd om op het denken invloed uit te oefenen. Reeds geruime tijd is voor vele arbeiders het wettelijk toelaatbare loon lager dan zij op grond van de economische verhoudingen zouden kunnen krijgen. Het is daarom te begrijpen dat zij liever hun eigen boontjes doppen dan zich, op argumenten, ontleend aan het algemeen belang, beperkingen opleggen. Zodra deze opvatting in bepaalde vakken algemeen en krachtig wordt, kan in een democratisch land de vakbeweging niet anders doen dan in die richting haar politiek ombuigen.

Bij het behartigen van het arbeidersbelang moet in onze maatschappij de vakbeweging wel rekening houden met het algemeen belang, maar haar primaire taak blijft het behartigen van de arbeidersbelangen. Als zij daarin ernstig zou falen, zou zij terecht het vertrouwen van de arbeiders verliezen en daarmee zou, naar alle waarschijnlijkheid, een sociale en mogelijk ook een economische en politieke chaos dreigen. Om dit in te zien behoeft men zich alleen maar in te denken welk een toestand, in een tijd van arbeidschaarste (!), zou ontstaan als iedere werkgever met iedere arbeider afzonderlijk zou moeten onderhandelen! Wij moeten dan ook de realiteit aanvaarden van de toestand

dat vakbonden van arbeiders die kracht achter hun looneisen kunnen zetten, geporteerd zijn voor het laten bepalen van de lonen door de economische machtsverhoudingen, dus door de mogelijkheden die de arbeidsmarkt hun thans biedt.

Deze vrijheid, zo deze zou worden gegeven, is echter niet zonder gevaren voor de gemeenschap. Als de looneisen per onderneming naar boven van een algemene c.a.o. af mogen wijken, dan worden de ondernemers bij spanningen op de arbeidsmarkt onder zeer grote druk gezet. Vooral wegens het ontbreken van solidariteit onder de ondernemers is de kans groot dat de een na de ander aan deze druk toe moet geven. Een inflationistische beweging is dan niet te voorkomen. Wel mogen wij aannemen dat de regering zal trachten door middel van een verscherpte controle op de prijzen het prijsniveau in bedwang te houden, maar tegen sterke economische krachten is zulk een beleid op den duur niet opgewassen. Trouwens, als de lonen onder deze omstandigheden vrijgelaten worden dan zal van ondernemerszijde zeker gesteld worden: „vrije lonen, dan ook vrije prijzen”. Dit klinkt niet alleen redelijk, maar de ondernemer zal in vele gevallen wel verplicht zijn aan zijn opbrengstzijde compensatie te zoeken voor zijn gestegen loonkosten.

Het weerstand bieden aan de looneisen is, dan ook niet alleen een individueel ondernemersbelang, zelfs niet alleen een collectief belang van de ondernemers in een bepaalde branche, maar het is ook als een algemeen gemeenschapsbelang te zien. De ondernemers, die individueel niet aan deze druk weerstand kunnen bieden, zullen zich dan ook op dit algemeen belang beroepen. Zij zullen stellen, dat men in onze maatschappij, onder de huidige omstandigheden, de loonvorming niet kan en niet mag overlaten aan het vrije spel van de marktverhoudingen. Zij zullen stellen en moeten stellen, dat de overheid hier in het algemeen belang een taak heeft. Maar dan zijn sociaal-politiek de rollen omgekeerd. Of men het voor zich zelf wil erkennen of niet, de arbeiders stellen zich dan op het standpunt van zelf doen, zelf verantwoordelijkheid dragen, geen inmeniging van de overheid, gebruik maken van de mogelijkheden die de marktverhoudingen bieden, terwijl de ondernemers daarentegen de gevolgen van dit vrije spel der maatschappelijke krachten als schadelijk voor hunzelf en voor de gemeenschap achten. M.a.w. de arbeiders nemen als de sterksten dan de liberale positie in en de werkgevers als de zwaksten de socialistische!

Natuurlijk verwachten wij niet dat partijen deze politieke rolverwisseling zullen erkennen, resp. er de consequenties uit zullen trekken. Wij Nederlanders wisselen nu eenmaal gemakkelijker van politiek inzicht dan van politieke partij. Het is trouwens de vraag of deze „omgekeerde verhouding” blijft bestaan. Het is namelijk o.i. niet zeker, dat de overspanning op de arbeidsmarkt duurzaam genoeg is. Houdt men rekening met de mogelijkheid, dat er een ontspanning op de arbeidsmarkt kan gaan optreden, dan is dit beroep op eigen kracht van de arbeiders voor hun niet zonder gevaar. Men kan nu wel stellen, dat het zelf boontjes doppen een gevolg is van de emancipatie van de arbeiders en dus in de maatschappelijke ontwikkeling past, maar

dan kan men later, als de arbeidsmarkt om is, moeilijk meer terug.

Omdat wij persoonlijk niet geloven in een eeuwigdurende krapte op de arbeidsmarkt, vinden wij dit beroep op eigen kracht niet zonder risico voor de arbeiders. Daar komt nog iets bij. Als men vrije loonvorming verlangt, dan zal daarvan de vrijheid om ontslag te geven een noodzakelijk complement zijn. De werkgever moet namelijk in staat zijn zijn vraag naar arbeidskracht te bepalen op basis van de loonhoogte. Waarschijnlijk zal men in een tijd van overspanning op de arbeidsmarkt weinig gevaren in een herstel van het ontslagrecht zien. Maar zo eenvoudig is de zaak niet. Wat schaars is wordt gehamsterd. Doordat de ondernemers in een schaarse arbeidsmarkt arbeid hamsteren, is het buitengewoon moeilijk om de werkloosheid van bijv. 1,5 pCt. tot 3 pCt. te laten stijgen, maar als de werkloosheid eenmaal dit peil bereikt heeft, is er weinig aanleiding om de gehamsterde arbeid te behouden.

Terwijl het dus moeilijk is de werkloosheid tot 3 pCt. te laten stijgen, kan het ook moeilijk zijn te beletten dat deze, als het peil van 3 pCt. bereikt is, doorschiet tot bijv. 6 à 7 pCt.! Wij moeten daarom rekening houden met de mogelijkheid, dat de arbeidsmarkt van overspanning plotseling in een sterke onderspanning overgaat. Dit moment behoeft niet voor alle branches gelijk te vallen. Het is mede op grond van deze overwegingen, dat er o.i. twijfel is of een vrije loonpolitiek wel in het arbeidersbelang is. In ieder geval dient men zich de risico's, die daaraan verbonden zijn, goed te realiseren. Als men eenmaal tot een systeem van vrije loonvorming en vrijheid van ontslag is overgegaan, dan kan men niet, bij een ontslag op de arbeidsmarkt, direct terug.

Tot nu toe onderzochten wij de gevolgen van een vrije loonpolitiek voor de arbeiders in het algemeen. Maar de positie van de verschillende groepen arbeiders loopt sterk uiteen. Niet voor alle vakken, alle delen van het land en alle bedrijven, is de spanning op de arbeidsmarkt even sterk. Er zijn groepen arbeiders op wier markt nauwelijks van een sterke spanning sprake is. Deze groepen zullen bij een vrije loonvorming achterblijven. Bovendien dient men zich te realiseren dat de onderhandelingspositie niet alleen van de spanning op de arbeidsmarkt afhangt, maar ook van de mogelijkheid deze in een duidelijke druk op de werkgevers om te zetten. Er zijn nu eenmaal beroepen, die traditioneel niet van het stakingswapen resp. van de dreiging daarmee gebruik maken. Wij kunnen ons in ons land niet voorstellen dat bijv. verpleegsters, kantoorbedienden, winkelbedienden, personeel in semi-overheidsdienst enz. in staking zal gaan of daarmee gaat dreigen. Zelfs zgn. stiptheidsacties zijn hier minder waarschijnlijk.

Het is duidelijk dat zulke groepen arbeiders van een vrije loonpolitiek maar weinig profijt zullen hebben. Zij zullen echter wel de nadelige gevolgen van een vrije loonpolitiek op de kosten van het levensonderhoud ondervinden. Daarom kunnen wij ons moeilijk voorstellen dat alle groepen arbeiders voorstander van vrije loonvorming zijn. Wij zien dat hier een tegenstelling ligt tussen de zgn. sterke en de zgn. zwakke vakverenigingen. Dat de sterken willen proberen om hun positie uit te buiten, laat zich

(I. M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

verstaan, maar daarmee worden de tegenstellingen binnen de arbeidersklasse, die er toch reeds bestaan, verscherpt. Hier geldt beslist niet: „de sterken voor de zwakken”, maar eerder het omgekeerde.

Gaat men uit van de individuele belangenbehartiging, resp. van belangenbehartiging door homogene groepen, dan maakt de leuze: „de sterken voor de zwakken” weinig indruk. Dit adagium geldt namelijk wel bij een socialis-tische, maar niet bij een liberale visie op de persoonlijke verantwoordelijkheid. Bij deze laatste visie past het adagium: geef de sterken de kans om van hun positie te profiteren, want dit leidt ertoe dat de sterke en groeiende bedrijven arbeidskrachten aan kunnen trekken uit bedrijven resp. bedrijfstakken die maatschappelijk minder betekenis hebben. Wij hebben dit argument reeds vernomen, maar vragen ons wel af of loonverschillen in belangrijke mate tot de arbeidsmobiliteit bijdragen en zo ja, hoe groot die verschillen dan moeten zijn.

Wij hebben gemeend de aandacht voor enkele maatschappelijke aspecten van een vrije loonvorming te moeten vragen, want als men deze stap zou ondernemen, dan dient dit te geschieden in het volle bewustzijn van de materiële en ideologische gevolgen, die daaraan verbonden zijn. Persoonlijk vinden wij op dit ogenblik zulk een stap een zeer riskant experiment. Vrije prijsvorming leidt in het algemeen alleen tot maatschappelijk aanvaardbare resultaten, indien de marktpartijen ongeveer een gelijke macht uit kunnen oefenen. De arbeidsmarkt maakt hierop geen uitzondering. Ook daar is evenwicht in de machtsverhoudingen tussen de partijen een voorwaarde voor aanvaardbare gevolgen van een vrij onderhandelen. Aan deze voorwaarde is o.i. thans niet voldaan. Wij moeten namelijk aannemen dat de ondernemers thans geen voldoende weerstand kunnen bieden als gevolg van de overspanning op de arbeidsmarkt enerzijds en hun gebrek aan solidariteit anderzijds.

Delft.

Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

Verkennen en onderkennen

Volgens een der welbekende „twintigduizend citaten” placht een wijze van het Oosten te bidden, dat hij het heden mocht zien met de ogen van morgen. Dit belet economen echter niet te trachten morgen te zien met de ogen van heden. Bovendien pogen zij ook gisteren met de ogen van heden te zien. Ziedaar bezigheden waarmee wij in Nederland al een belangrijke ervaring hebben kunnen opbouwen. Tot die ervaring behoort ook dat de verwachtingen nog nimmer geheel werden vervuld. Positiever nog: meestal valt het mee. Dat treft ons ook nu weer in de „Macro-economische verkenning voor 1966”, door het Centraal Planbureau aan de jongste Miljoenennota toegevoegd, want naast verkennen van de nabije toekomst is deze publikatie ook een onderkennen van de recente werkelijkheid.

Er zijn vijf verschijnselen die opmerkelijk zijn. Allereerst de feitelijke uitwerking tot dusver van de aanzienlijke recente loonsverhogingen. Deze uitwerking wijst op een ongedacht weerstandsvermogen van onze economie. Vervolgens de consequenties van het politieke feit dat het nieuwe kabinet de vuistregel voor overheidsuitgaven niet van zijn voorganger heeft overgenomen, consequenties die wat betreft de invloed daarvan op onze economie niet onverdeeld ongunstig mogen worden genoemd. Voorts ook het feit, dat de wel gevreesde liquiditeitsverkrapping zich niet als kwalijk verschijnsel heeft voorgedaan. Daarna nog het feit dat 1964 en 1965 er nu anders uitzien dan een jaar geleden. Tot slot de opname van het loonniveau als afhankelijke variabele; dat is zéér interessant.

De loonaanpassing.

In het C.E.P. 1965 werd de stijging van de loonsom per werknemer in bedrijven voor 1964 op 17 pCt. en voor 1965 op 9 pCt. gesteld. Datzelfde plan was destijds aanleiding voor een extra loonmaatregel. Dat men nu tot 11 pCt. voor 1965 komt is dus niet verwonderlijk. Echter ook de 17 pCt. voor 1964 werd gewijzigd en wel gereduceerd tot 15 pCt. Overigens toch nog een hele sprong. Is er echter achteraf nog enige reden om van een loonexplosie te spreken? Allerminst. Relevant daarbij zijn de effecten op de omgeving, zoals de prijzen, de export, de

investeringen en de werkgelegenheid. Nu kan een substantieel effect tot dusver alleen voor de prijzen worden geconstateerd. Een ontspanning op de arbeidsmarkt is nog niet opgetreden. Tekenend dat zij komt zijn er ook nog niet. Wat dat betreft is een der doeleinden van de loon- en prijsaanpassing niet bereikt.

Voor de toekomst ligt hier nog een punt van aandacht, vooral ook omdat de stijging van de export en van de investeringen noch in het verleden noch in de nabije toekomst aangetast bleek resp. blijkt te worden in een mate die te denken geeft. De bruto investeringen in bedrijven in vaste activa liepen van 14 pCt. in 1964 terug tot 3,5 pCt. in 1965, terwijl voor 1966 een stijging met 8 pCt. wordt verwacht. Hoewel geen onrustbarend, toch wel een onrustig verloop. Een afvlakking van de sterke investerings-hausse in 1964 brengt immers wat meer stabiliteit in de economische ontwikkeling. Voor zover dat toegerekend kan worden aan de loonaanpassing lijkt een positieve waardering van die aanpassing niet misplaatst.

Het volume van de goederenuitvoer steeg minder onrustig: 12 pCt. in 1964, 10 pCt. in 1965, terwijl weer 12 pCt. voor 1966 wordt verwacht. Dit is wel heel merkwaardig. Het lijkt erop dat de export zich in het geheel niet stoort aan de loonaanpassing. Hoe anders waren de verwachtingen van velen!

Merkwaardig is ook dat de ramingen voor het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans bij herhaling minder ongunstig of guntiger worden. Voor 1964 is het cijfer verder gedaald tot een tekort van f. 650 mln. De raming van het C.E.P. 1965 voor 1965 is gecorrigeerd van een tekort van f. 100 mln. naar een overschot van f. 500 mln., terwijl het overschot voor 1966 wordt gesteld op f. 750 mln. en dat voor een economie die op de arbeidsmarkt nauwelijks ontspanning zal vertonen. Derhalve verkeren we nog steeds niet in de zone waarin voldoende werkgelegenheid en een redelijk overschot op de lopende rekening net nog met elkaar kunnen worden gecombineerd. Laat ons dus de term explosie laten varen.

Overheidsbestedingen.

Men kan verschillend denken over de wenselijkheid de

stijging van de overheidsuitgaven ten achter te doen blijven bij de ontwikkeling van het nationaal inkomen. Een feit is dat tot dusver het hanteren van deze vuistregel of een verzachte versie daarvan niet of nauwelijks gelukt is. Wat dat betreft is er overeenkomst met het hanteren van vuistregels voor de loonpolitiek of de liquiditeitsvoorziening. Zij zijn nauwelijks geschikt voor de problemen die men wil oplossen, problemen die in laatste instantie daar op zijn terug te voeren, dat spanningen binnen kritische grenzen moeten blijven. Zo bijv. lagen er op het veld van overheidsvoorzieningen — onderwijs, wegebouw enz. — spanningen die zeker niet met vuistregels konden worden bezworen.

De verwachtingen voor 1966 laten zien dat de extra verruiming van het overheidsbudget, waarvoor de huidige regering de verantwoordelijkheid neemt, voornamelijk verkregen wordt door een extra stijging van het prijsniveau en wel via verhoging van indirecte belastingen. Daaruit blijkt dat de mogelijkheden waartussen de overheid kan kiezen beperkt zijn. Gelet op de spanningen die de overheidsvoorzieningen oproepen zou het een te eenvoudige voorstelling van zaken zijn de overheid ervan te beschuldigen dat zij bijdraagt tot prijsinflatie. Men moet ook de effecten op andere grootheden dan alleen het prijsniveau in de overwegingen betrekken.

De prognose voor 1965 wijst uit dat onze economie deze budgetverruiming kan dragen. Zo min de ervaringen met de loonaanpassing redenen opleveren om op de voet der loonaanpassing voort te gaan, zo min is er reden om de stijging van de overheidsuitgaven in de toekomst zonder meer in gelijk tempo voort te zetten. De ene vuistregel moet niet voor de andere worden ingewisseld. Het is belangrijk dat men elke economisch-politieke handeling als een afzonderlijke keuze overweegt met het gezicht gericht op de verscheidenheid van consequenties en de onderkenning van het feit dat een situatie zonder spanningen een theoretisch grensgeval is.

Liquiditeitsvoorziening.

Zal de met de loonaanpassing verbonden prijsstijging ook toereikend worden gefinancierd? Ziedaar een vraag die een jaar geleden actueel leek. Zou het aanvankelijk — zoals bekend — te hoog geschatte tekort op de lopende rekening geheel of gedeeltelijk doorwerken in de geldvoorziening en zou dat niet leiden tot een sterke terugslag op bijv. de investeringen? Het blijkt nu dat de binnenlandse liquiditeitscreatie vrij omvangrijk was, met als gevolg dat uiteindelijk gelijke tred werd gehouden met de stijging van het nominaal nationaal inkomen. Men kan dus zeggen dat de prijsstijging gefinancierd werd. Het komt mij voor dat dit juist was. Het alternatief ware wellicht een mindere prijsstijging geweest doch vrij zeker tevens een terugslag op de volumebewegingen. Ook hier dus een realistische keuzesituatie, waarin men het een met het ander moet verzoenen.

Productie en produktiviteit.

De loonaanpassing ging gepaard met een sterke stijging in 1964 van de produktie in bedrijven en de arbeidsproduktiviteit met resp. 9 en 7,5 pCt. In het C.E.P. 1965 werden deze stijgingen nog op resp. 8 en 6,5 pCt. gesteld. Het blijkt dus nog iets beter te zijn gegaan. Het zou echter niet verantwoord zijn deze cijfers ook voor 1965 en 1966 op te voeren. Een belangrijk verschil constateert het C.P.B. voor bijv. de landbouw. Het jaar 1964 was uitermate

gunstig, terwijl het jaar 1965 de weersomstandigheden tegen heeft. Voor de landbouw wordt daarom een daling van de produktie met 5 pCt. geraamd. Voor de industriële produktie gaat het C.P.B. uit van de trend, waarop vervolgens correcties worden aangebracht. Al met al komt het C.P.B. voor 1965 tot een produktiestijging in bedrijven met 5 pCt. en een stijging van de arbeidsproduktiviteit met 4 pCt.

In het licht van vroegere ramingen over vroegere jaren is een dergelijk beloop niet onbevredigend. Ten opzichte van het voorafgaand jaar is er echter een sterke terugloop in de stijgingspercentages. Het komt mij nochtans voor dat we bijv. met de mogelijkheid rekening moeten houden dat het effect van de loonaanpassing op de vervanging van arbeid door kapitaal nog niet is uitgewerkt, zelfs misschien nog op gang moet komen. Zonder de ramingen te willen corrigeren, lijkt het dan ook verstandig er met enige reserve tegenover te staan. Misschien doet men goed deze ramingen als minimum ramingen te beschouwen. In dat geval is er dus nog wat speling.

De loonpolitieke verrassing.

Bij de prognose voor de loonstijging in 1966 tekent het C.P.B. aan dat zij geen normatief karakter heeft. In het verleden was dat wel eens iets anders. Overigens is het allerminst een schande wanneer men door ervaring wijzer wordt. Het meest opmerkelijke is echter dat het loonniveau als endogene variabele wordt geraamd. Dit betekent dat het C.P.B. uit het verleden een vrij duidelijk verband tussen loonpeil en andere economische grootheden, zoals de werkgelegenheid resp. de spanning op de arbeidsmarkt, heeft kunnen aflezen en dat voor een periode waarin er bewust naar gestreefd werd het loonniveau als instrumentvariabele te hanteren. Daarin ligt een belangrijke onderkenning opgesloten, en wel deze dat het loonniveau maar in zeer beperkte mate beheersbaar is. Het alternatief, namelijk dat het gedrag der loonpolitieke instanties en organen achteraf aan een zekere econometrische regelmaat blijkt te voldoen, ligt, vooral als men op de zwarte loonvorming let, minder voor de hand.

Het C.P.B. geeft nog een alternatieve prognose en wel op basis van de veronderstelling dat de reële loonstijging overeenkomt met de produktiviteitsstijging. Het resultaat komt echter vrijwel overeen met de uitkomsten die worden verkregen wanneer men van een endogene loonontwikkeling uitgaat. Ter geruststelling van de aanhangers der produktiviteitsregel zij opgemerkt dat in het alternatief niet is uitgegaan van een nominale loonsverhoging overeenkomstig de produktiviteitsstijging. Gelet op de prijsstijging in 1966 zou dat overigens niet reëel zijn geweest, hetgeen op zichzelf nog wat extra licht werpt op onze stelling dat het hanteren van vuistregels meer problemen schept dan oplost. We zwijgen dan nog maar over de rekenkundige woekeringen waartoe de vuistregels in de loonpolitiek en de budgetpolitiek hebben geleid.

Al met al heeft het C.P.B. weer een voortreffelijk en ongetwijfeld zeer arbeidsintensief werkstuk geleverd. De voldoening kan groter zijn omdat de geopende perspectieven niet ongunstig zijn. Een belangrijk probleem rijst echter ook ditmaal torenhoog op uit de verkenning, nl. dat van de prijsinflatie. In het licht van de verkenning zouden we nog eens kunnen nakaarten over de vraag of de revaluatie te laag en te laat was. Daar de S.-E.R. het inflatieprobleem in studie heeft, kunnen we dit punt hier laten rusten.

Heroriëntering van het economisch beleid

(II)

Instrumenten.

Ook de instrumenten kunnen, parallel aan wat in het vorige artikel ¹⁾ over de doelstellingen is opgemerkt, worden ingedeeld in sectorsgewijze en macro-economische. Ik beperk mij opnieuw tot de laatste groep. Daarmee wil natuurlijk niet gezegd zijn, dat het sectorbeleid geen algemene repercussies kan hebben. Zo hebben bijv. de landbouwpolitiek en het huur- en pachtbeleid zeker enige invloed gehad op het prijsniveau, meer in het bijzonder op de „timing” van de stijging hiervan. Ook het bouwbeleid, dat soms als macro-instrument wordt beschouwd ²⁾, is niet zonder wijdere betekenis geweest. Toch zijn deze beleidsonderdelen slechts in beperkte (en de laatste jaren ook afnemende) mate hanteerbaar in het kader van de economische politiek. Ze zijn daartoe te eng gericht op aparte sectoren, met eigen oogmerken.

De inhoud van de macro-instrumenten mag bekend worden verondersteld. Een nadere precieze omschrijving lijkt niet noodzakelijk. Wel zal in het volgende overzicht op de feitelijke betekenis dezer instrumenten nader worden ingegaan.

1. *Budgettair beleid.* Het manipuleren van inkomsten en uitgaven van de overheid vormt bij uitstek een middel in de economische politiek. Het is echter een weinig bevestigend middel zoals in de literatuur bij herhaling is geconstateerd ³⁾, voornamelijk om de volgende redenen:

a. politiek gezien is dit instrument moeilijk hanteerbaar; daarvoor liggen de wensen op het terrein van inkomsten en uitgaven te veel vast, onafhankelijk van macro-economische doelstellingen;

b. de uitgaven van de overheid zijn niet autonoom vast te stellen, maar zij zijn gedeeltelijk complementair ten aanzien van bevolkings- en welvaarts-groei ⁴⁾. Ook worden ze via de loon- en prijsvorming direct door het particuliere bedrijfsleven beïnvloed;

c. een groot bezwaar is ook, dat in een lange periode van hoogconjunctuur het beperken van de overheidsuitgaven een onjuist structureel effect heeft; dit behoeft na „The

affluent society” en de daarop gevolgde literatuur niet meer nader te worden uitgewerkt ⁵⁾;

d. ten slotte wordt het nationaal hanteren van dit instrument langzamerhand moeilijker, naarmate de Europese integratie verder voortschrijdt (invoerrechten en omzetbelasting).

Door deze oorzaken is het budgettair beleid conjunctureel moeilijk bruikbaar en heeft het structureel nadelige gevolgen, voor zover het al niet door te starre normen, die een doelstelling in zichzelf vormen, op lange termijn geheel wordt vastgelegd. Te automatisch is het in vele beschouwingen van de korte termijn (anti-cyclisch) op de lange (anti-inflatie) overgeplant ⁶⁾. Of, anders uitgedrukt, aanvankelijk is te gemakkelijk aangenomen, dat het even eenvoudig te gebruiken zou zijn ter bestrijding van een (permanente) hoogconjunctuur als in de depressie. Nu wil dit ook weer niet zeggen, dat budgettair beleid geheel onmogelijk is. In het bijzonder twee onderdelen zijn nog wel van betekenis: manipulaties met investeringsfaciliteiten en met leningen en aflossingen. Maar het is duidelijk, dat deze deelinstrumenten alleen kunnen functioneren als kleine onderdelen van een ruimer geheel.

2. *Monetair beleid.* De conclusies ten aanzien van de monetaire politiek liggen in hetzelfde vlak. Ook hier is sprake van een in feite conjunctureel instrument met structurele neveneffecten. En ook van dit instrument wordt de betekenis bij afzonderlijke toepassing door genoeg alle beoordelaars gering geacht ⁷⁾; in ons eigen land wordt dit voor een belangrijk deel veroorzaakt door de grote afhankelijkheid van het buitenland, maar er zijn ook algemener redenen als rente-ongevoeligheid, geldsubstituten en „financial intermediaries” ⁸⁾, interne financiering enz.

Het meeste effect sorteert nog het onderdeel kredietbeperking. Maar de toepassing hiervan heeft nevengevolgen van structurele aard, die een al te rigoureuze gebruik maken van dit middel bezwaarlijk maken: ongunstige invloed op de investeringen ten voordele van de consumptie en discriminatie naar gelang de macht van de kredietnemer. De uitwerking van kredietrestricties, ook als ze niet van kwalitatieve aard zijn, loopt voor verschillende

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 22 september jl.

²⁾ Onder meer in het jaarverslag van De Nederlandsche Bank N.V. over 1962, blz. 15/16; vgl. P. de Wolff: „Instrumenten van economische politiek”, *De Economist* 1963, no. 9. Beide publikaties bevatten heldere overzichten van het economisch-politieke instrumentarium.

³⁾ Zie bijv., behalve de in noot 2 genoemde literatuur, J. E. Andriessen in „Theorie der economische politiek”; C.P.B.: „Conjunctuurpolitiek in en om de jaren vijftig”; J. Zijlstra: „Praktische problemen bij het uitvoeren van een anti-cyclische begrotingspolitiek”, *Tijdschrift voor Economie* 1960, no. 2; V. A. de Ridder in „Theorie der economische politiek”; W. Dobrinski: „Möglichkeiten und Grenzen der Fiscal Policy in der parlamentarischen Demokratie”, Hamburg 1958; F. Neumark: „Fiscal policy as a weapon to control inflation”, *German Ec. Rec.* 1963 no. 2; A. Williams: „Public finance and budgetary policy”, Londen 1963; „Fiscal and debt management policies”, Engl. Cliffs 1963 (W. Fellner, R. A. Musgrave e.a.). Zeer verhelderend is ook het uitvoerige artikel van Th. A. Stevers in „Economie” van augustus 1965: „Economische normering der rijksbegroting”.

⁴⁾ Zie ook E. L. Berg en D. Dolman: „Overheidsuitgaven en volkshuishouding” in „E.-S.B.” van 30 september en 7 oktober 1964; en de Miljoenennota 1965, hoofdstuk 3.

⁵⁾ Vgl. W.B.S.: „Om de kwaliteit van het bestaan”, dl. I, 1963; E. H. van de Poll: „De overheidsinvesteringen in deze tijd” in „E.-S.B.” van 22 juni 1960; J. Beishuizen: „De les van Galbraith” in „E.-S.B.” van 3 maart 1965.

⁶⁾ Ik meen dat ook W. Drees Jr. zich daaraan schuldig maakt in zijn overigens lezenswaardige overzichtsartikel „Conjunctuurpolitiek zonder inflatie” in „E.-S.B.” van 9 december 1964. Zijn maatregelen zijn structureel, dus nu juist voor inflatiebestrijding, slechts bij uitzondering bruikbaar.

⁷⁾ Uit de overweldigende hoeveelheid literatuur (zie ook de noten 2 en 3) is een keuze: A. Devreker in „Theorie van de economische politiek”; W. Stützel e.a.: „In wieweit ist die schlechende Inflation durch monetäre Massnahmen zu bekämpfen?”, Berlijn 1960; M. W. Holtrop: „Monetary policy in an open economy”, Princeton 1963; „Impacts of monetary policy”, Engl. Cliffs 1964; H. G. Johnson: „Monetary theory and policy” in „American Economic Review”, juni 1962.

⁸⁾ Zie drie artikelen onder het hoofd „Financial institutions and monetary policy” in „American Economic Review” (Papers and Proceedings), mei 1963.

sectoren uiteen. Vooral kleine bedrijven, woningbouw en overheid schijnen de dupe te zijn ⁹⁾).

Minder ongunstige structurele effecten heeft wellicht een beleid gericht op het consumptieve krediet, een instrument waarmee in Groot-Brittannië nogal veel wordt gewerkt, maar de (eveneens sectorsgewijs uiteenlopende) kwantitatieve betekenis hiervan is uiteraard niet groot. Conclusie: ook het monetaire beleid heeft slechts een beperkte betekenis en dient door andere instrumenten te worden ondersteund.

3. *Loonpolitiek.* Het loonbeleid heeft een tijdlang op directe wijze de c.a.o.- en regelingslonen beheerst en indirect daardoor ook min of meer het overige arbeidsinkomen; de inkomensverdeling bleef immers ongeveer gelijk. Deze loonbeheersing is voor de conjunctuur en voor het intern en extern evenwicht zeker van groot nut geweest, vooral in verband met haar „timing“-effect ¹⁰⁾. De laatste jaren heeft dit instrument echter aanzienlijk aan betekenis ingeboet en het ziet er naar uit dat het geheel of nagenoeg geheel verloren zal gaan. Dat is om velerlei redenen te betreuren, zowel op zichzelf als omdat het een moeilijk misbaar onderdeel is van het geheel. Het kan hier echter voorlopig als feit worden geconstateerd. Mogelijk (en hopelijk) blijft wel het minimumloon gehandhaafd als middel voor het bereiken van de in het eerste artikel omschreven beperkte verdelingsdoelstelling. In dit opzicht kan echter zijn doelmatigheid door een vrije loonvorming licht worden doorkruist.

4. *Prijspolitiek.* Opnieuw moet ook van het prijsbeleid worden geconstateerd, dat het als instrument een aanvullend karakter draagt ¹¹⁾. Maar als zodanig is het zeker van betekenis. De prijspolitiek kan dus niet op zichzelf de inflatie tegenhouden (zo machtig is Economische Zaken dus niet ¹²⁾), maar zij kan haar wel tijdelijk mitigeren en ook conjunctureel gunstig werken. Zij is, ook „psychologisch“, complementair met het loonbeleid. Nu we dit laatste aan het verliezen zijn, zal ook het overleg en het ingrijpen rond de prijsvorming moeilijker zijn te handhaven.

5. *Betalingsbalanspolitiek.* Hieronder zijn te begrijpen re- en devaluatie en beleid dat direct op in- en uitvoer is gericht. Nu de internationale verbondenheid steeds intensiever wordt, neemt de bruikbaarheid van deze vorm van economische politiek daarmee evenredig af. Re- en devaluatie behoorden al tot de onmogelijkheden, behalve in uitzonderlijke omstandigheden. Maar ook in- en uitvoerrechten en -belemmeringen kunnen steeds minder autonoom worden vastgesteld, tenzij om redenen van acute marktverstoring, dus sectorsgewijs. Wel is en kan nog worden gemanoeuvreed met krediet van en aan het buitenland. Dat is echter meer te beschouwen als onderdeel van budgettaire en monetaire politiek.

Indien we een tussenbalans opmaken over de tot nu toe genoemde, min of meer „klassieke“, instrumenten, dan is de conclusie onvermijdelijk tamelijk negatief, vooral voor de huidige en toekomstige situatie. Door een gecoördineerde toepassing dezer instrumenten is de economie van ons land in de jaren na 1945 gedeeltelijk bestuurd, of althans bijgestuurd. Dat heeft bijgedragen tot een stabilisering van de conjunctuur (meer dan in andere Europese landen veelal het geval was, ondanks onze hoge in- en uitvoerquotes); het heeft, met ondersteuning van nog te noemen instrumenten, de werkgelegenheid bevorderd en het is door het „timing“-effect oorzaak geweest van een structureel betalingsbalansoverschot. Voor ambitieuzer doeleinden, waaronder inflatiebestrijding, was het instrumentarium niet bruikbaar. Als geheel genomen heeft het genoemde vijftal dus al een beperkte betekenis. Bovendien brokkelt het geleidelijk af; er zijn en gaan instrumenten verloren (loon- en gedeeltelijk prijsbeleid) en de voortschrijdende internationale integratie vermindert de nationale speelruimte, zonder dat tegelijkertijd internationale organen afdoende compensatie bieden. Algemeen wordt echter de simultane toepassing van alle instrumenten als voorwaarde voor hun bruikbaarheid beschouwd ¹³⁾.

Wat houden we over? Slechts enkele deelinstrumenten: investeringsfaciliteiten; lenen en aflossen door de overheid; buitenlands-kredietmaatregelen; kredietrestricties; en een verminkt prijsbeleid. Zijn er aanvullingen mogelijk binnen het genoemde pakket? Het consumentenkrediet heb ik al genoemd. Met tarieven van overheidsbedrijven kan iets worden gedaan, maar zij kunnen slechts op beperkte schaal en nauwelijks structureel worden gebruikt. In theorie is ook met premies van de sociale verzekeringen zeker iets te bereiken, maar politiek gezien ligt dat waarschijnlijk nog moeilijker dan belastingtarieven. Ten slotte kan men denken aan gedeeltelijke blokkering van loonsverhogingen (investeringsloon). Nu de loonvorming vrij wordt, valt echter moeilijk in te zien hoe het investeringsloon als beleidsinstrument zou kunnen worden ingevoerd. Bovendien kan dit, zeker nu meerjarige arbeidsovereenkomsten gebruikelijk worden, niet op voldoende korte termijn effect sorteren om het conjunctureel te kunnen gebruiken. Structureel gezien, als anti-inflatiemiddel, zou het investeringsloon met zich brengen dat het geblokkeerde loondeel steeds omvangrijker moet worden. Deze eenzijdig opgelegde groeiende spaardwang lijkt moeilijk vol te houden. Misschien is toch via één dezer wegen wel enig beleid te voeren. Maar me dunkt zeker niet voldoende om het verloren terrein te heroveren.

Enkele andere, reeds bestaande, instrumenten moeten nog worden besproken.

6. *Openbare-werkenbeleid.* Men zou dit instrument als onderdeel van het budgettaire beleid kunnen beschouwen. Het is veel gebruikt en blijft ook bestaan. Voor het bestrijden van werkloosheid is het een goed middel.

7. *Industrialisatiepolitiek.* Ook dit instrument is vruchtbaar gebleken. De laatste tijd is echter tegen de normloosheid ervan bezwaar gerezen. Het kwam te veel neer op „mensen aan werk helpen“, met verwaarlozing van groei- en verdelingsaspecten. Bovendien is het, bij aanhoudende schaarste op de arbeidsmarkt, uiteraard op de achtergrond geraakt. Niettemin kan de industrialisatie indien nodig worden bevorderd en zij is dan, tezamen met de al ge-

⁹⁾ „Employment, growth and price levels“, Staff report Joint Econ. Comm., Washington 1959, hst. 9; J. K. Galbraith in „Revue of Economics and Statistics“, mei 1957, later tegengesproken door G. L. Bach en C. J. Huizenga in „American Economic Review“ van maart 1961.

¹⁰⁾ O.E.C.D.: „The problem of rising prices“, Parijs 1961.

¹¹⁾ Men mag dus bijv. niet uit de beperkte reikwijdte van het prijsbeleid afeiden, dat stabilisering van het prijsniveau in Nederland geen doelstelling meer is, zoals Th. A. Stevers t.a.p. blz. 550 doet. Vgl. over prijspolitiek ook het goede overzichts-artikel van W. Drechsel: „Het Nederlandse prijsbeleid“ in „Economie“ van juni/juli 1965 en in de daarna opgenomen discussie, de meningen van G. M. Verrijn Stuart, H. W. J. Bosman en P. G. Ridder.

¹²⁾ J. Wemelsfelder: „Hoe machtig is Economische Zaken?“ in „E.-S.B.“ van 9 december 1964.

¹³⁾ Aldus onder meer J. Tinbergen: „Economic policy, principles and design“, Amsterdam 1956, Hst. IV, par. 1 en 2, naast veel van de al genoemde geschriften.

noemde middelen, in staat om depressies en werkloosheid op enigszins omvangrijke schaal te vermijden.

8. *Sociale verzekering.* Het is voldoende hier te constateren, dat door de uitbouw van de sociale zekerheid het beoogde verdelingsdoel steeds beter is benaderd. Een vervolmaking is mogelijk (en gewenst) in die zin, dat alle uitkeringen welvaartvast worden gemaakt en een uniform bodempeil verkrijgen, bijv. 90 pCt. van het minimumloon.

9. *Mededingingsbeleid.* Minder dan elders wel het geval is, kan in Nederland concurrentie, „workable competition”, concentratiebestrijding of hoe men dit ook wil noemen, als afzonderlijk doel om zichzelf wil van economische politiek worden beschouwd. Het mededingingsbeleid is hier één van de instrumenten, voornamelijk van betekenis voor de prijsstabilisering. De effectiviteit ervan is

moeilijk vast te stellen, maar lijkt mede door de beperkte opzet niet bijster groot. In beginsel betreft het hier echter een nuttig instrument, dat voor intensivering vatbaar is. Vooral Amerikaanse auteurs beschouwen „anti-trust-policy” en dergelijke als essentieel bij de bestrijding van inflatie omdat „imperfect competition is the essence of the problem”¹⁴).

In een slotartikel zal de balans worden opgemaakt van de positie waarin we nu verkeren en de vraag worden besproken of de doelstellingen-set nog voldoet.

Halfweg (N.H.).

Dr. C. DE GALAN.

¹⁴) P. A. Samuelson en R. M. Solow in „American Economic Review” (Papers and Proceedings), mei 1960, blz. 181; vgl. L. G. Reynolds in idem, blz. 203; R. Robinson in „American Economic Review”, december 1960, blz. 1009.

Leven en laten leven in de Europese conjunctuur

In West-Europa hebben zich in de loop van 1964 twee gebieden afgetekend waarin de conjunctuur een verschillend karakter heeft. In Italië, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk is de groei onderbroken of vertraagd; in de rest van West-Europa heerst in het algemeen nog hoogconjunctuur. Het komende jaar zal uitwijzen of deze hoogconjunctuur per saldo in Europa voortgang zal vinden, of dat de tendenties tot stagnatie het zullen winnen. Mede hangt dit af van de politiek die in het grootste hoogconjunctuurland zal worden gevolgd.

West-Duitsland en de kleinere landen.

De Bondsrepubliek heeft sinds 1948 een krachtige ontwikkeling meegemaakt die voor de andere landen in Europa dikwijls een belangrijke stimulans betekende. Zo bleef in 1952 en 1958, toen zich vrijwel overal in West-Europa stagnatie voordeed, de Duitse produktie onverminderd doorstijgen. Dit is ook thans weer het geval.

Onder invloed van de ontwikkeling elders in Europa is in 1963 en 1964 de Duitse uitvoer zeer sterk toegenomen (in beide jaren ca. 10 pCt. naar volume). Doordat tevens de materiële bestedingen van de overheid in het binnenland met gemiddeld 7 pCt. per jaar in volume stegen, kwam de economie langzamerhand onder sterke druk te staan. Een vrij matig accres van de particuliere bestedingen in 1963 hield de voorhanden ruimte in het produktie-apparaat vrij voor uitvoer en overheidsbestedingen. In 1964 evenwel stegen het consumptie- en investeringsvolume weer sneller en nam de spanning in het produktie-apparaat toe. Symptomatisch daalde de werkloosheid tot ca. 150.000 personen begin 1965, welk getal overeenkomt met 0,6 pCt. van de actieve beroepsbevolking. De stijging in de invoer, die in 1963 en 1964 plaatsvond (8,5 resp. 11,5 pCt.), stond in een normale verhouding tot de groei van het bruto nationaal produkt. De verlaging der invoerrechten medio 1964 heeft in de tweede helft van dat jaar niet tot een abnormale toeneming van de invoer geleid.

Eerst met de loonstijgingen die eind 1964 en begin 1965 onder invloed van de toegenomen spanningen op de arbeidsmarkt plaatsvonden, kwam in de Bondsrepu-

blic de neiging tot overbesteden aan de oppervlakte. Het overschot op de goederen- en dienstenbalans, dat over 1963 en over 1964 ca. 5 mrd. DM had bedragen, doch dat zijn hoogtepunt in het derde kwartaal 1963 had bereikt, liep in de loop van 1964 vrij snel terug. Voor 1965 is een overschot op de goederen- en dienstenbalans van ca. 2 mrd. DM waarschijnlijk; wegens de grote verplichtingen van Duitsland aan inkomensoverdrachten betekent dit reeds een tekort van ca. 3 mrd. DM op de lopende rekening.

Dit deficit vindt enerzijds zijn oorsprong aan de uitvoerzijde. De belangrijkste klanten zijn namelijk de Europese landen die samen ruim 60 pCt. van de uitvoer voor hun rekening nemen. In een belangrijk deel van deze landen neemt de invoer sinds enige tijd niet meer toe. Anderzijds maakt de snelle toeneming van de binnenlandse bestedingen de invoerstijging thans groter dan op grond van de stijging van de produktie verwacht zou mogen worden; dit meerdere blijkt dan ook voor een groot deel uit gereed produkt te bestaan.

Op het deficit in het lopende verkeer over 1965 komt waarschijnlijk nog een deficit in het kapitaalverkeer op langere termijn als gevolg van een doelbewuste verlaging van het rendement van buitenlandse beleggingen in Duitsland en het stijgen of hoog blijven van de interest elders in Europa. Beide tekorten tezamen kunnen een voldoende liquiditeitsverlies opleveren om met vrucht kredietpolitiek te voeren. Hoewel het oog der Duitse autoriteiten in de eerste plaats is gericht op de prijsbeweging en niet zozeer op de betalingsbalans als in andere landen het geval is, is het toch geenszins ondenkbaar dat de autoriteiten in de loop van volgend jaar tot een beperkende politiek zullen overgaan. Zou hierdoor de expansie worden onderbroken, dan zal vermoedelijk gedurende enige tijd minder worden ingevoerd dan uit de normale verhouding tussen invoerstijging en produktiestijging voortvloeit en dus voornamelijk minder gereed produkt; in dat geval zullen de repercussies in geheel Europa te voelen zijn.

Aanvankelijk leidde de expansie in Duitsland niet tot hoge prijsstijgingen; deze waren matig en zelfs lager dan tevoren. Door deze beperkte prijsstijgingen konden de loonstijgingen min of meer in de hand worden gehou-

den. Thans is dit anders komen te liggen. De versnelde loonstijging overtreft de produktiviteitsontwikkeling belangrijk en de opwaartse druk op de prijzen neemt toe. De snelle vraagstijging werkt daarbij prijsverhogingen in de hand.

Deze vraagontwikkeling dreigt te worden bevorderd door de beloften door de regering in de verkiezingstijd gedaan. De Minister van Financiën heeft medio dit jaar echter stellig verklaard de overheidsbestedingen in 1966 niettemin te beperken tot de in E.E.G.-verband overeengekomen norm. Of hij hierin zal slagen, mag worden betwijfeld. Komen daarbij na de verkiezingen van dit najaar nieuwe loonstijgingen, dan kan er moeilijk aan worden getwijfeld of de bestedingen zullen in 1966 krachtig blijven stijgen. Daarmee wordt een beperkende kredietpolitiek in de loop van volgend jaar waarschijnlijker.

Het is opvallend dat in een ring van kleinere landen om Duitsland heen de hoogconjunctuur zich heeft kunnen handhaven. Het zijn Oostenrijk, de Scandinavische landen, Nederland en in zekere mate ook België. Grotendeels moet dit worden toegeschreven aan de belangrijke plaats van Duitsland als handelspartner; door de snelle stijging van de handelsstroom met Duitsland wordt de tragere afzetstijging in de andere grote Europese landen voor hen meer dan gecompenseerd. Daarnaast betekent de onderlinge handel voor deze kleinere landen toch meestal ook een niet te verwaarlozen factor. Een vierde van de Nederlandse uitvoer heeft bijv. de kleinere landen in West-Europa als bestemming. Daardoor is voor Nederland de impuls uit het buitenland in 1964 nog fors geweest en zal er ook in 1965 en 1966 een belangrijke invloed blijven. Dientengevolge wordt een blijvende groei voorzien zonder moeilijkheden op de betalingsbalans. De conjunctuur in België is in dit verband naast die in de grote landen van belang omdat ca. 15 pCt. van onze uitvoer naar dat land gaat.

In België is het beeld namelijk genuanceerder. Aan de ene kant steeg de uitvoer in 1963 en 1964 met 12 resp. 14 pCt. naar volume; deze stijging hield aan tot in het eerste kwartaal van dit jaar. Daartegenover nam het accres der binnenlandse bestedingen in 1964 af.

De snelle prijsbeweging die van 1963 dateert, leidde weliswaar via de glijdende loonschaal tot loonstijgingen, doch tastte tegelijkertijd het volume der particuliere consumptie aan. Deze steeg dan ook gedurende 1964 met een gering percentage (ca. 2,5 pCt.). Daarnaast nam ook de volumestijging van de materiële overheidsbestedingen af van 11 pCt. in 1963 tot ca. 4 pCt. in 1964. Een en ander had tot gevolg dat de produktie in 1964 weinig meer toenam, en tegen de jaarwisseling begon te stagneren.

Door de geringe produktiestijging en de grote loonstijging kwam de winst in het gedrang: deze was in 1964 dan ook niet hoger dan in 1963. Voor 1965 zal dit vermoedelijk betekenen dat ook de investeringsneiging afzwakt. De aarzelende ontwikkeling van de produktie in de metaalnijverheid schijnt hierop reeds te duiden. Ook de produktie in de bouwnijverheid neemt sinds enige tijd niet meer toe.

De conjuncturele ontwikkeling in België hangt nu in sterke mate van het toekomstige verloop van de uitvoer af. Daarbij trekt het de aandacht dat deze uitvoer in het tweede kwartaal enigszins is teruggevallen. Wegens de omstandigheden elders in Europa is het geenszins

onwaarschijnlijk dat de snelle uitvoerstijging zal worden onderbroken. Daarmee is de kans groot geworden dat België zich qua conjunctuur zal voegen bij Italië, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

De moeilijkheden van het Verenigd Koninkrijk.

Eerst medio 1964 werd duidelijk dat de verslechtering van de betalingsbalans die in het begin van het jaar was begonnen, ernstige vormen zou gaan aannemen. Tegelijkertijd was de produktiestijging sterk verminderd. Het feit dat in verscheidene bedrijfstakken, vooral bij de consumptiegoederenindustrie, een tijdelijke teruggang kon worden waargenomen, wees uit dat althans in die bedrijfstakken niet van een overspannen vraag kon worden gesproken. Daartegenover waren de tekorten niet in het minst te danken aan de invoerstijging van fabrieken, zowel consumptie- als investeringsgoederen. De politiek van de regering om deflatoire maatregelen zolang mogelijk uit te stellen en op de invoer van fabrieken een extra heffing te leggen, paste dan ook geheel in de situatie.

De structurele moeilijkheid is echter nog steeds het stijgingstempo van de Britse uitvoer dat sinds de oorlog te gering was om de voor een expansie van enige betekenis nodige invoer te kunnen financieren. Zo ook in 1963 en 1964. Het leek er aanvankelijk op dat de snelle uitvoerstijging van 1963 zou doorzetten en een expansie mogelijk zou maken. De E.E.G.-landen hadden belangrijk tot de uitvoerstijging bijgedragen. Aan de invoerstijging in Frankrijk en Italië kwam in 1964 een einde; opvallend is dat ook de Britse afzet in Duitsland stagneerde, zodat de gehele E.E.G. per saldo voor het Verenigd Koninkrijk voor de uitvoer geen volumestijging meer opleverde. Nu ook de uitvoer in 1965 tegenvalt, lijkt in de naaste toekomst het einde van de expansie onvermijdelijk.

Tot nu toe zijn de bestedingen blijven toenemen. De investeringen konden de volbezette industrie slechts nog in geringe mate stimuleren en richtten zich op de invoer. Merkwaardigerwijze was dit ook met de consumptie het geval; de invoering van de invoerheffing eind 1964 heeft blijkbaar niet de beoogde substitutie van binnenlandse produktie voor invoer kunnen uitlokken. Het resultaat was dat de regering in april van dit jaar en nogmaals in juni bestedingsbeperkende maatregelen heeft genomen, die voldoende moeten zijn om de produktie en daarmee de invoer enigszins in te krimpen.

De deflatoire maatregelen zijn deels onder druk van het buitenland genomen. Om de met de betalingsbalans tekorten gepaard gaande druk op het pond op te vangen, is in het buitenland op korte termijn op grote schaal krediet verkregen; echter onder de voorwaarde dat de tering naar de nering zou worden gezet. Dat dit laatste gepaard zal gaan met een onderbreking van de expansie die in Groot-Brittannië de rationalisatie had kunnen brengen die dit land zo nodig heeft, moet worden betreurd. Misschien had een langlopende lening van bijv. \$ 4 mrd., verstrekt door de industriële landen gezamenlijk, tot een gunstiger oplossing geleid.

Italië en Frankrijk.

In 1963 en begin 1964 heeft in Italië een onvervalste overbesteding plaatsgevonden. De loonontwikkeling was uit de hand gelopen, de particuliere consumptie was reeds in 1963 met ca. 10 pCt. in volume toegenomen, de materiële bestedingen van de overheid met ca. 15 pCt.,

terwijl de investeringen slechts ca. 6 pCt. stegen. Het feit dat de uitvoer onverminderd was blijven stijgen, houdt in dat de oorzaken van binnenlandse aard waren. In Italië was bestedingsbeperking daarom een logische consequentie. De zeer goede concurrentiepositie van Italië had op zichzelf kunnen verdragen dat deze beperking via prijsstijgingen werd afgedwongen, doch wegens de in Italië bestaande glijdende duurtetoeslag was een dergelijke politiek niet goed mogelijk. Een beperking van het overheidsbudget zou te weinig invloed hebben. Daarom is de oplossing gevonden in een stringente kredietverkrapping; deze politiek werd trouwens reeds door de excessieve tekorten op de lopende zowel als op de kapitaalrekening van de betalingsbalans afgedwongen. Bovendien werden enige fiscale maatregelen genomen.

Door een lang regeringloos tijdperk gedurende 1963 kwam de regering eerst begin 1964 tot daadwerkelijk optreden. Uit het snelle herstel van de betalingsbalans in het tweede kwartaal blijkt dat de maatregelen aan de late kant zijn geweest en dat men — achteraf gesproken — met een minder stringente beleid had kunnen volstaan. In de loop van 1964 werd de beperkende politiek weer losgelaten. De recessie die tegelijk met het herstel op de lopende rekening optrad met de daaraan gepaard gaande stijging van het werklozencijfer kon echter niet meer worden voorkomen.

Eind vorig jaar hernam de produktie langzaam haar stijging. Ondanks het feit dat de overheid tracht het herstel te stimuleren en ondanks de blijvende groei van de uitvoer, zijn de impulsen tot nu toe onvoldoende geweest om een snelle produktiestijging uit te lokken.

Waar in Italië en Engeland in hoofdzaak de betalingsbalansontwikkeling noopte tot het nemen van de beperkende maatregelen, hoewel ook daar de prijsstijgingen door de overheid met zorg werden beschouwd, is in Frankrijk de prijsontwikkeling aanleiding geweest om een ontspanning te forceren en deed de vermindering van het surplus op lopende rekening over 1964 daaraan niets toe of af.

Het is niet onlogisch dat de Franse regering in deze jaren zoveel waarde hecht aan prijsstabilisatie. Door de integratie wordt Frankrijk op zijn eigen markt en in de frank-zone in vrij snel tempo blootgesteld aan de concurrentie van de andere lid-staten; het zal deze concurrentie alleen het hoofd kunnen bieden wanneer de prijsstijging in de hand kan worden gehouden. Daarom zijn in Frankrijk de prijzen sinds eind 1963 in beginsel „bevroren”. Daarnaast heeft de regering getracht enige ontspanning te bereiken via beperking van de overheidsuitgaven en door toepassing van een beperkende kredietpolitiek, welke laatste bekrachtigd werd door het teruglopen van het overschot op de lopende rekening.

Het resultaat van deze politiek is geweest dat de loon- en prijsstijgingen inderdaad enigszins terugliepen.

Het stabilisatiebeleid had eveneens invloed op de winsten en samen met het kredietbeleid op de liquiditeit der ondernemingen, met als resultaat dat de investeringen en de produktie zijn afgeremd. De produktie is niet gedaald zoals in Italië, doch vertoont sinds begin 1964 geen neiging tot stijgen. Daardoor blijven de loonkosten per eenheid omhoog gaan, ondanks de vermindering van de loonstijging, en blijft dus ook de opwaartse druk op de prijzen bestaan.

Conclusies en vooruitzichten.

De geconstateerde conjuncturele ontspanning is een Westeuropese affaire. Buiten Europa is (nog) geen stagnatie opgetreden. In de Verenigde Staten steeg de produktie met 5 pCt. per jaar; naar verwachting blijft de stijging voorlopig gehandhaafd. De grondstoffenlanden hadden de laatste jaren hoge deviezeninkomsten, waaraan door de minder snelle produktiestijging in West-Europa snel een einde komt; hun bestedingen zullen daarop eerst enige tijd later reageren.

De vertraging is een gevolg van de overbesteding die in verschillende landen is opgetreden in de vorm van tekorten op de lopende rekening en/of prijsstijgingen, die voor de autoriteiten in de verschillende landen aanleiding was om een beperkende budgettaire en/of kredietpolitiek te voeren. Een andere reactie is moeilijk te verwachten in het verdeelde Europa waar de valuta van de verschillende landen moeten worden beschermd. Wanneer enige ontspanning intreedt zijn de autoriteiten evenwel gauw geneigd het herstel van de produktiestijging te bevorderen. Zolang het beleid der nationale autoriteiten nog niet voldoende is gecoördineerd, kan moeilijk worden vermeden dat de belangen van het ene land hierbij soms door het beleid in een ander land worden doorkruist.

Doordat de reactie van de policy-makers in een bepaalde situatie min of meer vaststaat, wordt het maken van een prognose mogelijk. Zo wordt verondersteld dat in Italië de stimulerende politiek voortgang zal vinden, dat de Franse regering niet veel langer zal aarzelen en haar restrictief optreden spoedig zal verzachten of opheffen, en dat ook de Belgische autoriteiten een eventuele produktiedaling zullen trachten te voorkomen. In Duitsland evenwel, waar een overbesteding voor de deur staat, is in de loop van 1966 een restrictieve kredietpolitiek waarschijnlijk; verondersteld wordt dat deze eerst in de tweede helft van het jaar haar invloed zal doen gevoelen. De landen van West-Europa, waar nu nog stagnatie heerst, krijgen dan nog een jaar de kans voor een opleving. Hopelijk is deze dan enigszins geconsolideerd voordat de impuls uit West-Duitsland wegvalt; in dat geval wordt een meer algemene recessie voorkomen.

's-Gravenhage.

D. VAN DER WERF.

(I. M.)

Beleg modern beleg in

InterUnie

EINDE ZEVENDE TIJDVAK

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”. Postbus 617. Den Haag

Europa-bladwijzer

No. 34

Gemeenschap.

In een redactioneel artikel in *Revue du Marché Commun* (januari 1965) wordt aandacht besteed aan „Les contingents tarifaires” (blz. 39-41). De tariefcontingenten hebben vaak belangrijke uitkomst geboden bij de aanpassingsmoeilijkheden binnen de douane-unie, met name bij de aanpassing van nationale tarieven aan een hoger, gemeenschappelijk buitentarief. De Commissie heeft in wezen dit toch betrekkelijk eenvoudige instrument van handelspolitieke aard gehanteerd als een aanpassingsmiddel. Uit een overzicht van de aangevraagde en toegekende contingenten blijkt, dat in de jaren 1961 en 1962 het aantal aanvragen en het percentage goedgekeurde aanvragen het grootst was. In 1963 en 1964 valt bij het aantal aanvragen een aanmerkelijke daling te bespeuren, terwijl bovendien het percentage toewijzingen toeneemt.

De literatuur over trade-creation en trade-diversion neemt gestadig in omvang toe. *H. G. Grubel* (*Economic Journal*, december 1964, blz. 1018-1027) gaat nader in op een artikel van *Prof. B. L. Bentinck*, dat eveneens is verschenen in de *Economic Journal* (juni 1963, blz. 219-225, „Estimating trade creation and trade diversion”). *Bentinck* neemt een speciaal voorbeeld van het algemene model van *Johnson* en past dit toe op een hypothetische douane-unie tussen Australië en Nieuw-Zeeland. Beide landen zijn matig ontwikkeld, gemeten naar het aandeel van de investeringsgoederen in de industriële productie. *Bentinck* concludeert, dat een douane-unie geen effect zal hebben, indien het aandeel van derde landen op de markt van de uniepartner dat van de binnenlandse productie overtreft. Hierbij gaat hij uit van veronderstellingen zoals een volkomen inelastische vraag, de verwaarlozing van aanbodelasticiteiten en de gedachte dat het tariefverschil tussen twee landen gelijk is aan het verschil in produktiekosten. *Grubel* maakt bezwaar tegen deze analyse, vooral op grond van de verwaarloosde aanbodelasticiteiten en stelt dat bij gebruik van deze techniek de uitkomst door de resp. marktaandelen van tevoren is bepaald. Bij gebrek aan nauwkeurige gegevens is, aldus *Bentinck*, dit toch een nuttig policy-making instrument om op kort termijn een oordeel te kunnen vellen over de wenselijkheid van een douane-unie. En al zou men over betrouwbare aanbodelasticiteiten beschikken, dan veranderen deze toch door de dynamiek van het integratieproces. Bovendien zal de elasticiteit van het aanbod van derde landen door handelsaftapping geringer worden. Aan de werkelijkheidswaarde van deze analyse wordt dan ook door de verwaarlozing van deze elasticiteiten geen afbreuk gedaan, althans t.a.v. algemene en praktische uitspraken.

I. Spraos gaat eveneens in op „the conditions for a trade-creating customs-union” (*Economic Journal*, maart 1964, blz. 101-108). *Spraos* brengt enige beperkingen aan in de stelling, dat trade-creation altijd tot stand zal komen bij elkaar overlappende en onder bescherming van tarieven producerende volkshuishoudingen. Afgezien van die gevallen waarbij ten eerste de goedkoopste producent binnen de unie komt en ten tweede alle partners prohibitieve

tarieven hebben, leidt hij een algemene formule af, een formule voor partners die substitueerbare goederen produceren onder stijgende kosten en die dient ter bepaling van positieve produktie-effecten. Hierbij wordt juist wel uitgegaan van de aanbodelasticiteiten in de partnerlanden. Dat de werkelijke gevolgen van tariefdiscriminaties door economische unies zeer lastig te bepalen zijn, blijkt onder meer uit een artikel van *Dr. H. J. Meyer* (*Aussenwirtschaft*, september 1964, blz. 242-260, „Die bisherigen Auswirkungen der Zolldiskriminierung auf den Handelsverkehr zwischen der Schweiz und der Bundesrepublik”). Zwitserland is in het nadeel bij de uitbreiding van de onderlinge handel, omdat in het algemeen het Zwitserse tarief lager ligt dan het gemeenschappelijk buitentarief. Het lijkt wel of er in 1964 een einde is gekomen aan de voortdurende stijging van de onderlinge handel. Of dit toen pas een gevolg was van tariefdiscriminatie of zich voorheen ook al voordeed — zij het versluierd achter de hoogconjunctuur — is een vraag die niet door de auteur wordt beantwoord. Een sectorsgewijze beschouwing toont aan, dat de uitvoer van massaproductie-artikelen sterker achterblijft dan die van hoogwaardige mode-artikelen en andere gespecialiseerde produkten.

John M. Letiche concludeert in „European Integration: An American View”, dat de geweldige toename van de onderlinge handel tussen de E.E.G.-partners niet ten koste van de Verenigde Staten is gegaan (*Lloyds Bank Review*, januari 1965, blz. 1-23). De Amerikaanse uitvoer naar de E.E.G. is sneller gestegen dan de invoer van de Verenigde Staten uit de Gemeenschap. Hetzelfde geldt voor de E.F.T.A. Moeilijkheden in verdere samenwerking tussen de Verenigde Staten en Europa worden niet zozeer door economische factoren veroorzaakt als wel door de houding van Frankrijk. Vanzelfsprekend zijn er diverse economische obstakels te overwinnen zoals onder meer de dispariteitenkwestie in de Kennedy-ronde en de landbouwproblematiek. De werkelijke bron van de moeilijkheden is echter gelegen in de politiek van De Gaulle. Een algemene, negatieve houding t.o.v. de Gemeenschap dient dan ook door de Verenigde Staten vermeden te worden. Men moet zich bewust zijn van de bestaande verschillen in inzicht tussen Frankrijk en de andere lid-staten, verschillen die wellicht in de toekomst steeds groter zullen worden en die zich niet tot de E.E.G. alleen zullen beperken. „For if our analysis is correct, we must expect him (De Gaulle) to follow independent political security and economic policies from those of the U.S. not only in Europe, but also in regard to the Soviet Union, Communist China, Africa, Latin-America and the United Nations”. Frankrijk zal steeds meer als scheidsrechter willen optreden in conflicten tussen Oost en West en het zou de schrijver niets verbazen als „he endeavoured to pursue an independent Franco-German nuclear policy”.

In *Les Problèmes de l'Europe* (no. 26, 1965, blz. 50-56) is de tekst opgenomen van een rede die op 19 november 1964 aan de Sorbonne werd uitgesproken door *Walter Hallstein*. Na zeer in het kort te hebben gewezen op de taak en de plaats van de universiteit in het proces van de Europese integratie, hield *Hallstein* zich in hoofdzaak

bezig met enkele juridische aspecten van de Europese Economische Gemeenschap. De E.E.G. is een juridisch verschijnsel in drie opzichten: 1. als een schepping van het recht, 2. als bron van het recht en 3. als een rechtsorde. In het bijzonder op dit laatste aspect ging Hallstein wat uitvoeriger in. Hij besprak de implicaties van het eigen karakter van de rechtsorde zowel ten aanzien van de lidstaten als ten aanzien van de onderdanen en ging ook in het kort in op de verhouding van het Gemeenschapsrecht ten opzichte van het nationale recht. Als conclusie stelt hij, dat door de rechtsgemeenschap van de E.E.G. voldaan wordt aan de elementaire vereisten van een democratische en liberale constitutie. Ten slotte wees Hallstein nog op het belang van een gelijke tred houden van de twee andere noodzakelijke elementen van de Europese integratie, het buitenlands beleid en de defensie. Prealabele voorwaarden voor een economische integratie kunnen deze terreinen echter nooit worden, omdat alle instrumenten en oplossingen voor de economische eenwording reeds zijn gegeven in het Verdrag van Rome.

De beschouwingen die *Alfred Frisch* wijdt aan de politieke toekomst van Europa, „Les communautés européennes à un tournant politique”, zijn door de recente ontwikkelingen wel enigszins achterhaald, vooral wanneer Frisch ernstige crises niet waarschijnlijk acht, omdat het proces van integratie daarvoor reeds te ver zou zijn gevorderd. Het artikel is verschenen in het vierde kwartaal van 1964 in *Les Problèmes de l'Europe* (no. 26, blz. 77-82). Als een korte analyse van enkele politieke vragen rondom de Europese Gemeenschappen blijft het uiteraard interessant. Merkwaardig is echter een zekere ambivalentie in de benadering van de schrijver, die enerzijds vanuit een „Europese geest” schijnt te schrijven, wanneer hij wijst op de noodzaak van politieke eenwording en van een gewenste totale inzet van alle krachten en de overeenstemmende wil van de regeringen. Anderzijds kan hij een scherpe kritiek op de Verenigde Staten en Engeland niet verhelen. Hij doet alle moeilijkheden, die het gaullistische Frankrijk veroorzaakt, af met de mededeling „...la résistance de la France gaulliste contre la supranationalité est moins forte et moins définitive que l'hésitation des Américains devant toute solution même simplement internationale, limitant leur droit de prendre en toute liberté et indépendance les décisions affectant leur destin national”. En daaraan zouden dan in hoofdzaak de Europese moeilijkheden zijn te wijten! Onder de grote obstakels voor Europese eenwording telt Frisch slechts de M.L.F., de Amerikaanse politiek die zich zou kanten tegen Europese eenwording, en de Engelse oppositie daartegen. Een opsomming die wij op zijn minst eenzijdig zouden willen noemen.

Ernst Kobbert, „Mittelfristige Wirtschaftspolitik — eine neue Phase der europäischen Wirtschaftsgemeinschaft” (*Europa Archiv*, Vol. 20, 1965, no. 4, blz. 127-138). Schrijver beschouwt het in december 1964 in Brussel opgerichte Comité voor Economische Politiek op Middellange Termijn als teken van een geestelijke integratie binnen de Gemeenschap. Dit comité kwam tot stand bij een Besluit van de E.E.G.-Ministerraad van 15 april 1964, met als taak de „grote lijnen” vast te leggen van het door de lidstaten en Gemeenschapsorganen geplande beleid, de coördinering daarvan, en om jaarlijks na te gaan of het „programma” aanpassing behoeft. In Duitsland was er veel verzet tegen een economische politiek, die gebaseerd zou zijn op een vooruitziende blik. Men was beducht voor de door Frankrijk sinds de tweede wereldoorlog toe-

gepaste „planification” politiek. Niet alleen kon de vooruitziende blik wel eens niet juist blijken, en zat men dan met de narigheid, maar ook deed het probleem zich voor hoe een planeconomie te rijmen was met een systeem van vrije mededinging. In het Besluit van 15 april 1964 poogt men deze moeilijkheden te omzeilen, wat vooral blijkt uit het feit, dat men zich wat het vooruitzien betreft heeft beperkt tot een middellange termijn, waarbij gedacht wordt aan een periode van vijf jaar. Voorlopig heeft men de wapeningsindustrie niet aan een bepaalde planning willen onderwerpen, hoewel anderzijds de planning van de wapeningsindustrie zich zoveel mogelijk moet richten naar oriënteringspunten die vastgesteld zijn uit een oogpunt van economische planning in haar geheel. Voor een „planification à la française” was zowel de wil, alsook een noodzakelijke bestaansvoorwaarde, nl. een staatskrediet-apparaat, in de andere E.E.G.-landen niet aanwezig. De planning op middellange termijn moet niet worden gezien als een tactisch compromis tussen de voorstellingen die men zich maakt van de markteconomie en de idee van economische programmering. Het is uit liberaal oogpunt geen concessie aan de planeconomie in oude socialistische trant. Evenmin is het, vanuit een oogpunt van oostelijk socialisme, een concessie aan het marktmechanisme.

Of men zich nu van het verzoeningsgezinde begrip van economische politiek op middellange termijn bedient of van planning of van programmering, de hoofdgedachte is altijd het streven naar een zo groot mogelijke rationaliteit. Als een van de middelen om die te bereiken wordt de loonpolitiek gezien. *Dr. J. H. Derksen* onderzoekt in een tweetal artikelen of een „Loonpolitiek in Europees verband” mogelijk is (*Sociaal Maandblad Arbeid*, Jrg. 4, no. 4 en 5). Het is duidelijk dat de meningen over de loonpolitiek als instrument van economische politiek, in handen van de overheid, heftig verdeeld zijn. In Nederland pleit men voor meer vrijheid in de loonvorming, terwijl de E.E.G.-autoriteiten tot meer discipline op dit terrein manen. Ook in Engeland probeert men tot een begin van een nationale loonpolitiek te geraken. In Duitsland, Frankrijk en België staan de werkgevers en werknemers afwijzend tegenover een direct ingrijpen; in Frankrijk is een dergelijk experiment totaal mislukt, terwijl ook vaak het „sociale klimaat” niet erg gunstig is. In Zweden wordt een goed nationaal loonbeleid gevoerd op privaatrechtelijke grondslag; ook hier is men echter niet in staat geweest de geldontwaarding tot staan te brengen. In Nederland duiken moeilijkheden op, omdat de doelstelling (een rechtvaardige inkomensverdeling) onvoldoende gepreciseerd is. *Dr. Derksen* komt tot de conclusie, dat de voorwaarden voor het voeren van een volledige nationale loonpolitiek nergens vervuld blijken. Het voeren van een gecoördineerde Europese loonpolitiek is vooralsnog niet goed mogelijk. Ten aanzien van de loonpolitiek in ruimere zin, d.w.z. de doelbewuste beïnvloeding van het algemeen loonpeil door de centrale overheid, is de schrijver minder pessimistisch gestemd. Wel zal een intensief overleg tussen ministers absoluut noodzakelijk zijn, waarbij voor de verschillende landen targets moeten worden vastgesteld.

Geld en kapitaal.

Jean O. M. van der Mensbrugge vervolgt zijn beschouwingen (zie ook Europa-bladwijzer No. 31 in „E.-S.B.” van 7 april jl., blz. 327) met een publikatie over „Bond issues in European Units of Account” (*I.M.F.-Staff Papers*, november 1964, blz. 446-456). Het gebruik

van een Europese rekeneenheden bij internationale verdragen is de aanleiding geweest voor de toepassing daarvan bij plaatsing van buitenlandse leningen op Europese kapitaalmarkten. Een en ander is te zien als een variant op de „multiple currency loans”. Onder slechts zeer stringente voorwaarden is de waarde van de rekeneenheden te veranderen, nl. bij een koerswijziging van alle daarbij betrokken valuta's. Noch waardeverandering van de dollar, noch een prijsstijging van het goud zullen derhalve gevolgen hebben. Dit verklaart de afwezigheid van een goudclausule, die overigens in een aantal Europese landen niet is toegestaan. Het blijkt, dat het rendement — inclusief de fiscale tegemoetkomingen — van dit soort leningen in het algemeen hoger ligt dan dat van de lokale leningen.

B. I. Cohen houdt zich bezig met „Exchange rates during the process of Customs Union” (*Oxford Economic Papers*, november 1964, blz. 355-375). „A common currency is undoubtedly the most appropriate monetary mechanism for the operating customs union, just as it is for the integrated national economy”. Op deze manier worden koersrisico's tenminste uitgesloten. Maar deze stelling is echter pas realiseerbaar na de volledige totstandkoming van de

unie, omdat het waarschijnlijk is, dat gedurende de aanpassingsperiode koersaanpassingen tot stand gebracht moeten worden om de betalingsbalans in evenwicht te houden. Schrijver gaat nader in op de betalingsbalans-effecten bij totstandkoming van een douane-unie en de voor- en nadelen van vaste en flexibele wisselkoersen. In de overgangperiode zou het volgende compromis tot een optimaal resultaat kunnen leiden: koersaanpassing voor deze periode en vervolgens officiële wisselkoersen met toegestane fluctuaties naar boven en beneden van 2 pCt., hetgeen een speelruimte geeft tussen twee valuta's van maximaal 8 pCt. Op deze wijze zou een gezonde speculatie voor evenwichtstellende krachten kunnen zorgen, waarbij de overheid in geval van onvoldoende werking in de markt moet komen. In hoeverre dit bij ernstige betalingsbalansonevenwichtigheden te verwezenlijken is, wordt helaas niet aangegeven.

Harmonisatie van belastingen.

Een kort commentaar getiteld „L'action en matière de taxe sur le chiffre d'affaires dans le cadre de la C.E.E. et

E.-S.B. 29-9-1965

SENATOR

Gulden Eeuw
18, 20, 29, 33, 37 en 42 ct!

aanstekelijk lekker!

du Benelux” verscheen in de *Revue du Marché Commun* (1965, no. 77, blz. 76-78). Schrijver vestigt de aandacht op de verschillen tussen dit systeem en de E.E.G.-voorstellen ten aanzien van de harmonisatie van de omzetbelastingen. Verder zijn in het artikel opgenomen de voornaamste bepalingen van deze Benelux-conventie!

Een kort bericht in de *Betriebs-Berater* van 30 maart 1965 (Heft 9, blz. 365) betreft de verhouding van de nationale voorschriften met betrekking tot de vermogensbelasting in Duitsland, en het protocol met betrekking tot de voorrechten en immuniteiten van de E.E.G. De Duitse bepaling terzake (par. 51(1) L.A.G.) houdt in dat bij vertrek naar het buitenland, voor een belastingplichtige, de vierjarige termijnen van de vermogensbelasting direct opeisbaar worden. Ingevolge een besluit van de Lastenausgleichreferenten van de Bondsrepubliek en van de Länder, zou echter geen bezwaar bestaan tegen de toepasselijkheid van art. 13 van het Protocol, ook op dit aspect van de vermogensbelasting, zodat par. 51 (1) voor de ambtenaren van de Gemeenschappen buiten toepassing zal blijven.

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

Economisch Benelux Congres

Op 7 en 8 oktober a.s. zal het XIXe Economisch Benelux Congres te Antwerpen plaatsvinden. Onder voorzitterschap van baron J. C. Snoy et d'Oppuers zal het volgende thema worden behandeld: „Het door Benelux t.a.v. de gemeenschappelijke handelspolitiek van de E.E.G. in te nemen standpunt”. Het programma ziet er als volgt uit:

Donderdag 7 oktober.

- 14.30 u. — Opening door baron J. C. Snoy et d'Oppuers, Voorzitter van het Congres.
- 15.00 u. — Inleiding door de heer P. R. Bentz van den Berg, over de handelsbetrekkingen met de landen van de E.F.T.A.
- 15.45 u. — Inleiding door de heer A. Osterrieth over het belang van de handelsbetrekkingen met het Oosten.
- 16.30 u. — Inleiding door Ambassadeur Forthome over de handelsbetrekkingen van de Benelux-landen en de Kennedy-ronde.
- 20.00 u. — Diner, tijdens welke een tafelrede zal worden gehouden door Marnix Gijsen.

Vrijdag 8 oktober.

- 10.00 u. — Discussie en bespreking resoluties.
- 11.00 u. — Sluitingsrede door Minister A. Wehrer, Luxemburgs lid van de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal.

Nadere inlichtingen worden gaarne verstrekt door het Secretariaat van het Comité Benelux, Nassauplein 38, 's-Gravenhage. Tel. (070) 11 68 07.

GELD
GEHEEL PER POST
VAN F. 200.- TOT F. 6000.-
 (KWIJTSCHELDING BIJ OVERLIJDEN)
 ALGEM. VOORSCHOT. EN GELDSCHIEFBANK N.V.
ALVOBA
 GEULSTR. 49 - GRONINGEN
 TEL. 05900-37645

Geldmarkt.

In de eerste weken van september overwogen de marktverruimende factoren dermate, dat op de geldmarkt een overvloed van liquide middelen beschikbaar was. Dit treedt heel duidelijk naar voren wanneer men het tegoed van de banken bij De Nederlandsche Bank op 20 september, dat f. 430 mln. bedroeg, stelt tegenover het verplichte deposito ingevolge de kredietrestrictieregeling, dat op f. 111 mln. is vastgesteld. Met het oog op de eind september en in oktober vervallende aanslagen in de vennootschapsbelasting en de eisen, die in verband met de ultimo-uitzetting van de bankbiljettencirculatie zullen worden gesteld, zijn de mogelijkheden voor de banken deze middelen uit te zetten zeer beperkt. De huidige overvloed is in deze tijd van het jaar gebruikelijk en zal, wanneer geen bijzondere factoren optreden, zoals vorig jaar de crisis van het pond sterling, binnenkort zijn verdwenen. De huidige liquiditeit der banken is tot op grote hoogte een gewilde.

Kapitaalmarkt.

Een aspect van de Rijksbegroting 1966, dat voor de kapitaalmarkt van belang is, betreft de financiering van het relevante begrotingstekort. De Minister van Financiën is nu openlijk afgestapt van de gedachte, dat elk jaar de financiering rond moet zijn. Nadrukkelijk wordt gesteld, dat de Minister geen scherpe scheiding tussen 1965 en 1966 wil maken, doch zich voorstelt vóór eind 1966 f. 750 mln. op de open kapitaalmarkt op te nemen. In zijn berekening van dit bedrag komt naar voren dat wat 1965 betreft van de f. 1.700 mln. die met kapitaalmarkt middelen moet worden gedekt, de stortingen op de voorinschrijfrekeningen f. 850 mln. zullen opleveren en dat inmiddels door de 5 $\frac{3}{4}$ pCt. staatslening f. 300 mln. in de Schatkist is gevloeid. Ter

**Psychiatrische Inrichting „VREDERUST”
 te Halsteren, post Bergen op Zoom**

In verband met een a.s. vakature worden sollicitanten opgeroepen voor de functie van

ECONOMISCH ADJUNCT-DIRECTEUR

van de psychiatrische inrichting en het daarbij behorende sanatorium „De Viersprong” te Halsteren.

De taak van deze functionaris zal bestaan uit:

- het behartigen van de economische en financiële belangen van inrichting en sanatorium;
- de kosten- en efficiencybewaking;
- de oplossing van problemen van organisatie, voedselvoorziening, verkeer en vervoer;
- het verantwoordelijk zijn voor de omvangrijke hulpdiensten en verzorgingsbedrijven, welke onder hem zullen ressorteren.

Salariëring nader overeen te komen.

Van sollicitanten, die de protestants-christelijke beginselen dienen te zijn toegedaan, wordt vereist het doctoraal examen in de economische wetenschappen (bedrijfseconomische richting), alsmede capaciteiten voor en ervaring in het leiding geven.

Leeftijd ± 40 jaar. Ziekenhuiservaring is niet noodzakelijk.

Sollicitaties binnen 14 dagen na verschijning van dit nummer te richten aan de sekretaris van het Dagelijks Bestuur van de Vereniging tot Christelijke Verzorging van Geestes- en Zenuwzieken in Zeeland, Voorstad 66 te Goes.

dekking op de open markt blijft dus over f. 550 mln. In herinnering moet worden gebracht, dat in de begroting 1965 men op stortingen op de voorinschrijfrekeningen f. 800 mln. verwachtte en dat werd geraamd dat f. 200 mln. op de open kapitaalmarkt zou moeten worden opgenomen.

In de begroting 1966 wordt niet gerept van de aflossingen die geraamd kunnen worden op f. 550 mln. Bij de calculatie van vorig jaar zou het Rijk dus netto geen beroep op de kapitaalmarkt doen, wanneer men zou mogen aannemen dat de afgeloste bedragen weer ter beschikking zouden worden gesteld, doch per saldo nog kapitaal naar de markt zou toevoeren. Uit de gecorrigeerde cijfers, die thans beschikbaar zijn, waaraan een ander beleid ten grondslag ligt, blijkt, dat het bedrag der benodigde middelen gelijk is aan dat van de aflossingen.

De berekening voor 1966 leidt tot een te financieren tekort van f. 1.100 mln., waartegenover f. 900 mln. stortingen op voorinschrijfrekeningen staan. Dat zou een bruto beroep op de open kapitaalmarkt van slechts f. 200 mln. betekenen.

De jaarcijfers zeggen weinig of niets ten aanzien van het tijdstip waarop de Staat een beroep op de markt zal doen. De bepaling van dit tijdstip was vroeger alreeds moeilijk, doch de tijdsruimte waarbinnen de staatsleningen zullen vallen, is thans nog uitgebreid. Wellicht dat de ontwikkeling van de rentestand mede een factor gaat worden voor de bepaling van de data, waarop nieuwe staatsleningen zullen worden uitgebracht. Wellicht, dat de Minister op de rente-ontwikkeling een optimistische kijk heeft en daarom zijn leningsactiviteit liever wat uitstelt.

De uitgifte van de belastingspaarbrieven is voor de geld- noch voor de kapitaalmarkt interessant. Zij zijn immers niet overdraagbaar, hetgeen handel onmogelijk maakt en zij zijn evenmin beleenbaar, waardoor zij geen dienst kunnen doen als onderpand van leningen. De banken zouden slechts hun diensten kunnen aanbieden om de papieren in beheer te nemen.

Stichting „HET JULIANA ZIEKENHUIS”, Apeldoorn

Het College van Regenten van het Juliana Ziekenhuis te Apeldoorn roept sollicitanten op voor de functie van

ECONOOM

Gedacht wordt aan een universitair geschoolde kracht (bedrijfs-economische richting) met ervaring. Niet ouder dan 45 jaar. Salaris nader overeen te komen. Ervaring in een ziekenhuis strekt tot aanbeveling.

De nieuwbouw van het ziekenhuis verkeert in een vergevorderd stadium.

De rechtspositieregelingen van de gemeente Apeldoorn, waaronder de Pensioenwet 1922, zijn op het personeel van het ziekenhuis van toepassing.

Sollicitaties gericht aan het College van Regenten, worden ingewacht bij de secretaris, Gen. v. d. Heydenlaan 23, Apeldoorn.

Bij de Stichting Sociaal Fonds Bouwnijverheid te Amsterdam is vacant de functie van

PERSONEELCHEF

De taak van deze functionaris zal zijn in overleg met de directie vorm te geven aan een vooruitstrevend personeelsbeleid in een administratief apparaat met ca. 1250 medewerkers.

Gedacht wordt aan iemand die academisch gevormd is of anders een daarmee gelijk te stellen opleiding heeft genoten en die op de hoogte is van alle facetten van het moderne personeelsbeleid en een ruime ervaring heeft in een soortgelijke functie; leeftijdsgrens ca. 45 jaar.

De honorering waaronder een uitstekende pensioenregeling, is in overeenstemming met de belangrijkheid van de functie.

Eigenhandig geschreven brieven worden ingewacht bij de directie van het Sociaal Fonds Bouwnijverheid, Jodenbreestraat 8 - 14 te Amsterdam.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1964	H. & L. 1965	17 sept. 1965	24 sept. 1965
Algemeen	405	410 — 357	368	361
Internationale concerns	568	583 — 505	523	509
Industrie	355	371 — 320	328	325
Scheepvaart	146	155 — 136	143	143
Banken en verzekering	216	243 — 187	190	192
Handel enz.	170	180 — 162	166	165

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).		f. 145	f. 138,20
Koninklijke Petroleum	f. 158,20	f. 117,70	f. 116,40
Philips G.B.	f. 145	f. 136,60	f. 132,30
Unilever	f. 141,80	448½	442
A.K.U.	454¾	203	204
Expl. Mij. Scheveningen	220	508	497½
Hoogovens, n.r.c.	541	849	830
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	911½	f. 56,10	f. 56,50
Amsterdam-Rotterdam Bank ..	f. 66,10	594	593½
Nationale Nederlanden, c.	784	f. 226	f. 226
Robeco	f. 224,40		

	30 dec. 1964	17 sept. 1965	24 sept. 1965
New York.			
Dow Jones Industrials	874	929	930
Rentestand.			
Langlopende staatsobligaties b)	5,17	5,51	5,54
Aandelen: internationalen b) ..	3,4		
lokale b)	3,3		
Disconto driemaands schatkist- papier	3¾/16	ca. 4½/16	4

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

BUREAU VAN DE KIEFT N.V.

Organisatie en Efficiency Adviseurs

AMSTERDAM - BRUSSEL

Voor een grote, in het westen des lands gevestigde, industriële onderneming met fabrieken en verkoopvestigingen in binnen- en buitenland, zoeken wij - in strikt vertrouwelijke sfeer - contact met een jong

BEDRIJFSECONOOM

Deel uitmakend van de staf van de centrale administratie zullen zijn taken voornamelijk liggen op het terrein van de budgettering en kostprijscalculatie.

De gedachten gaan uit naar de afgestudeerde bedrijfs-econoom tussen 25 en 30 jaar, die tevens door studie en/of ervaring kennis heeft van bovengenoemde onderwerpen en zich daartoe aangetrokken voelt.

De salariering en overige voorzieningen zijn zonder meer goed te noemen.

Belangstellenden gelieven zich, bij voorkeur schriftelijk, te wenden tot de heer S. van de Kieft, Leidsestraat 74, Amsterdam. Tel.: 020-65316/62953. Volledige discretie wordt gegarandeerd. Geen inlichtingen worden ingewonnen en geen contact met opdrachtgevers gelegd dan na overleg met de kandidaat.

Het Instituut voor Onderzoeken, Markt- en Bedrijfsadviezen (I.V.O.) vraagt voor een van zijn relaties een

adjunct-directeur

Kandidaten dienen, naast leidinggevende capaciteiten, ervaring te bezitten op het gebied van het assurantie- en financieringswezen.

De voorkeur gaat uit naar een jurist (minimum leeftijd 30 jaar) die in het bedrijfsleven werkzaam is geweest.

Geboden wordt een zelfstandige functie met ruime ontplooiingskansen en een goede honorering.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven sollicitatiebrieven vergezeld van een recente pasfoto te richten onder nr. AV 890 aan het I.V.O., Keizersgracht 690 te Amsterdam.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraad zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

Het kostbaarste dat een tijdschrift bezit, is de onafhankelijkheid van de redactionele inhoud.

POLAROID[®]

LAND CAMERAS

SUNGLASSES

young qualified auditor (NIVA of VAGA)

Polaroid Corporation, major manufacturer of photographic products and polarizing materials, is expanding rapidly in Europe. For our European Headquarter organisation, located in Amsterdam, we need an experienced auditor, who will receive an assignment in the area of internal auditing with our subsidiary companies throughout Europe.

The position requires at least three years of practical auditing experience. Although he will start to work under the supervision and on behalf of the controller European Continental Operations, it is our intention that the initial assignment develops into the separate position of Internal Auditor in due course.

He must be able to speak and write English fluently, and have some basic knowledge of the German and French languages. Age: between 28 and 35.

We believe the man we want is now a qualified auditor, an assistant auditor who expects to qualify shortly, or an Ec. Drs. who is preparing himself to qualify as an auditor, willing to travel and work hard for an exciting growth company. Salary is open.

If you think you qualify, please send your handwritten résumé with a recent picture, indicating salary required, to:

POLAROID (INTERNATIONAL) N.V.
Attention: A. van der Lugt
Maassluisstraat 416
Amsterdam

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Schadeverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM - ARNHEM

Geconsolideerde maandstaat per 31 augustus 1965

Kas, kassiers en daggeldeningen . . . f	275.137.000
Nederlands schatkistpapier „	905.652.000
Ander overheidspapier „	799.446.000
Wissels „	336.138.000
Bankiers in binnen- en buitenland . . . „	731.147.000
Effecten en syndicaten „	184.045.000
Voorschotten tegen effecten „	217.155.000
Debiteuren „	2.943.660.000
Deelnemingen (incl. voorschotten) . . . „	13.462.000
Gebouwen „	7.010.000
	<u>f 6.412.852.000</u>

Kapitaal f	136.280.000
Reserves „	170.000.000
Leningen „	129.932.000
Deposito's op termijn „	2.429.742.000
Spaargelden „	752.584.000
Crediteuren „	2.667.681.000
Geaccepteerde wissels „	30.747.000
Overlopende saldi en andere rekeningen „	95.886.000
	<u>f 6.412.852.000</u>

Algemene Bank Nederland N.V.

(Nederlandsche Handel-Maatschappij — De Twentsche Bank)